

**КОРИСЛИВИЙ МОТИВ ЯК
КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА У
СКЛАДІ ЗЛОЧИНУ «ПОРУШЕННЯ
НЕДОТОРКАНОСТІ
ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ»
(СТ. 182 КК УКРАЇНИ)**

КАНЦІР Володимир Степанович - професор кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук.

СОСНІНА Ольга Володимирівна - аспірантка кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

УДК 343.41

Исследуется вопрос о признании корыстного мотива в качестве квалифицирующего признака нарушения неприкосновенности частной жизни. Исследуется содержание понятия «корыстный мотив» и вносится предложение внести изменения в диспозицию ч. 2 ст. 182 УК Украины, дополнив текст закона словосочетанием «либо совершенные с корыстным мотивом».

Ключевые слова: *корыстный мотив, уголовная ответственность, квалифицирующие признаки, неприкосновенность частной жизни.*

Постановка проблеми

Корисливий мотив як один із найпоширеніших мотивів вчинення порушення недоторканності приватного життя вимагає окремого більш детального дослідження.

У першу чергу необхідно загострити увагу на понятійному вакуумі, що сьогодні існує в законі про кримінальну відповідальність та в практиці його застосування щодо етимології понять «користь» та «корисливий мотив», особливо стосовно злочинів проти особистих прав громадян. Відсутня також єдина точка зору у доктрині кримінального права щодо експлікації цих понять, що ускладнює правильне застосування норм КК України.

Виходячи із того, що один і той же юридичний термін повинен бути однозначним, а також враховуючи небезпечність неви-

правданого розширення або звуження змісту поняття корисливого мотиву та надто широкий «діапазон» розуміння корисливого мотиву у наукових працях та правозастосовній практиці, вважаємо, що воно має бути однаковим для всіх складів злочинів, для чого доцільно визначити це поняття на нормативному рівні. Таке дотримання вимог юридичної техніки та чітке визначення змісту корисливого мотиву дозволить уникнути довільного тлумачення, різничань і розмитості при застосуванні закону про кримінальну відповідальність (відправленні правосуддя) і сприятиме правильній кваліфікації діянь та відмежуванню їх від суміжних складів злочинів.

Стан дослідження

До кримінально-правових та кримінологічних аспектів користі та корисливого мотиву як кримінально-правового феномену, так і щодо його застосування при конструюванні диспозицій окремих статей КК України завжди була прикута увага як дореволюційних, так і сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких слід назвати С.В. Познишева, М. П. Чубинського, Г. С. Фельдштейна, Х.Хекхаузена, А.Маслоу, П.А. Воробєя, І.М. Даньшина, А.Ф. Зелінського, В.М.Кудрявцева, О.М. Литвака, Е.Ф. Побегайла, А.В. Савченка та інших.

Окремі аспекти цього питання були предметом аналізу у працях Б.С.Волкова [1], К.В. Ілляшевої [2], та О.І. Золотової [3], однак, незважаючи на це, проблема визначення змісту корисливого мотиву не знайшла свого остаточного вирішення. Зокрема, поза межами уваги дослідників залишилися такі аспекти та ознаки корисливого мотиву, як його аморальність, матеріальний та нематеріальний зміст, вплив цього мотиву на суспільну безпеку діяння та на кваліфікацію.

Тому основним завданням цієї статті є визначення змісту корисливого мотиву у такому суспільно небезпечному діянні, як порушення недоторканності приватного життя та його вплив на ступінь суспільної безпеки цього злочину як кваліфікуючої ознаки у його складі.

Виклад основного матеріалу

Аналіз міркувань фахівців з кримінального права щодо поняття корисливого мотиву [4, 49-57; 5, 23-25] дозволяє нам виділити низку спільних ознак (властивостей), на які вказують науковці, характеризуючи це поняття.

По-перше, зміст мотиву розкривається через загальноприйнятий у психології термін – прагнення, що передає внутрішні властивості мотиву.

По-друге, корисливий мотив завжди спрямований на задоволення певної потреби, яка лежить в основі мотиву, в підґрунті його формування. Це може бути як виключно індивідуальна потреба і особистий інтерес, так і витікати із потреб та інтересів певних груп осіб (групові потреби та інтереси). Як зазначає К.В. Ілляшова, життєва потреба, яку бажає задовольнити винний, може мати як корисливий характер, так і взагалі не бути пов'язаною із набуттям матеріальних цінностей чи позбавленням майнових обов'язків, але її задоволення може бути можливим лише шляхом досягання на власність, що ще не свідчить про корисливу мотивацію поведінки винного [2, 23-25]. А.І. Бойцов вважає, що «мотиви і цілі всіх видів поведінки, яка має корисливу спрямованість, пов'язані із прагненням до придбання матеріальної (грошової,

майнової) вигоди, до задоволення деформованих (гіпертрофованих, перекручених) матеріальних потреб у речах, грошах, послугах за рахунок вчинення злочину, причому потреби можуть бути як дійсними, так і уявними» [6, 294]. До мотивуючих потреб, які обумовлюють вчинення корисливих злочинів, можна віднести забезпечення матеріального достатку, підтримання певного способу життя, набуття так званого «авторитету» серед інших осіб, бажання мати престижні речі, накопичення грошей та цінностей.

По-третє, прагнення суб'єкта зорієнтовано на отримання матеріальної вигоди. У сучасній науці кримінального права і судовій практиці зміст вигоди майнового характеру трактується як прагнення суб'єкта безпосередньо отримати вигоду матеріального характеру або особисто для себе, або для третіх осіб, а також позбутися матеріальних витрат у результаті вчинення суспільнонебезпечного діяння. Такий традиційний підхід відображає лише загальні ознаки, характерні для всіх корисливих злочинів.

Саме такий підхід до розуміння змісту корисливого мотиву міститься в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. №2 (п. 10) [7].

По-четверте, зміст корисливого мотиву виходить за межі поняття задоволення власних матеріальних потреб і вимагає ширшого його розуміння.

По-п'яте, поряд із вищевказаними рисами у розумінні змісту корисливого мотиву, які, як правило, виділяються науковцями, на наш погляд, поняття корисливого мотиву має таку ключову ознаку як спосіб задоволення цього мотиву. Найбільш точним критерієм, за яким розрізняють суспільно прийнятну користь від суспільно неприйнятної, є спосіб задоволення потреби, спосіб отримання вигоди у будь-якому вигляді (отримання реальних грошових та інших матеріальних цінностей або уникнення від їх виплати). Подібну думку, до якої і ми приєднуємося, висловив у свій час - А.П. Закалюк [8, 71-72].

Отже, на наш погляд, визначальною рисою для оцінки корисливого мотиву є спосіб задоволення потреби, що його детермінувала. Під способом ми розуміємо не спосіб вчинення злочину як ознаку об'єктивної сторони, а спосіб, що полягає у незаконному, протиправному, забороненому законом заволодінні матеріальними благами в широкому розумінні. Також слід наголосити на розмежуванні понять «корислива мета» і «корисливий мотив». Використання мети як ознаки корисливого мотиву є некоректним, оскільки механічно переносить ознаки мети на мотив злочину, змішуючи ці поняття, які є хоча і близькими за змістом, але не тотожними. Це, очевидно, не сприяє встановленню реального суб'єктивного ставлення суб'єкта до вчинюваного суспільно небезпечного діяння.

Законодавець при конструюванні складів злочинів, що вчиняються із корисливим мотивом вживає різну термінологію – корисливий мотив, мета незаконного збагачення тощо, з чого вбачається, що “корисливий мотив” належить до логічного класу понять, зміст яких відображений у сукупності їх характерних ознак та поширюється на надзвичайно широкий спектр різних видів злочинної поведінки.

Відтак, видється доцільним сформулювати, законодавчо закріпити та в подальшому використовувати в доктрині кримінального права та в судовій практиці таке авторське визначення корисливого мотиву, а саме: корисливий мотив – це прагнення особи до **протиправного** отримання для себе або інших осіб матеріальної вигоди, заволодіння матеріальними благами (майновими правами) або їх збереження, а також звільнення (уникнення) від матеріальних витрат чи обов'язків або досягнення іншої матеріальної вигоди за рахунок чужого майна **способом, забороненим законом** (протиправним способом).

Отже, через розуміння запропонованої дефініції, яка, на наш погляд, забезпечує смислову однозначність при застосуванні кримінального закону, висловимо свої міркування щодо характеристики корисливого мотиву як запропонованої ква-

ліфікуючої ознаки порушення недоторканності приватного життя. У даному випадку наголошуємо на необхідності встановлення, що до незаконного збирання, зберігання, використання, знищення, поширення, зміни конфіденційної інформації про особу суб'єкта спонукало прагнення задовольнити власну життєву потребу (або потребу третіх осіб), спрямовану на заволодіння матеріальними благами у широкому розумінні способом, який заборонений законом.

Якщо деталізувати (уточнювати) зміст корисливого мотиву при вчиненні злочину, склад якого передбачений у диспозиції ст. 182 КК України, то видається, що ним є прагнення суб'єкта незаконно:

1) отримати матеріальні блага шляхом вчинення будь-якої дії, що передбачена у диспозиції ч. 1 ст. 182 КК України (наприклад, суб'єкт збирає, зберігає і поширює конфіденційну інформацію про особу, що містить особисту або сімейну таємницю і вчинює це за винагороду від зацікавлених осіб або збирає таку інформацію з метою продажу);

2) набути або зберегти майнові права (правомочності) (наприклад, суб'єкт збирає вказану інформацію за домовленістю (на замовлення) іншої особи, яка прагне набути або зберегти майнові права на житлову площу, на земельну ділянку, на спадкове майно тощо);

3) позбутися внаслідок вчинення злочину від будь-яких матеріальних витрат (майнових обтяжень) (сплати аліментів, боргів, матеріальних зобов'язань). Наприклад, суб'єкт вчиняє будь-яку із альтернативних дій (чи декількох дій), передбачених у диспозиції ч. 1 ст. 182 КК України з метою скомпрометувати або шантажувати потерпілу особу, в результаті чого ухилитися від матеріальних зобов'язань;

4) отримати матеріальну вигоду в інших формах (одержання квартири, збільшення заробітної плати, усунення конкурента, зайняття більш престижної посади). Наприклад, суб'єкт може прагнути отримати вигоду за рахунок звільнення особи, чие право на недоторканність приватного життя було порушено, за рахунок відмови від

участі у конкурсі, зняття її кандидатури на виборах тощо).

Безсумнівно, корисливий мотив має місце у випадках, коли суб'єкт незаконно збирає, зберігає, використовує, знищує тощо конфіденційну інформацію про приватне життя особи за винагороду, аби реалізувати мету продати ці відомості.

При встановленні наявності корисливого мотиву, з яким вчинюється порушення недоторканності приватного життя, на нашу думку, не повинен мати вирішального значення факт отримання тієї винагороди, яку бажав отримати суб'єкт внаслідок вчинення незаконних діянь, відповідальність за які передбачена ст. 182 КК України, так само не впливає на кваліфікацію, хто саме отримав чи міг отримати матеріальну вигоду: сам суб'єкт, його близькі, наприклад, члени сім'ї, чи треті особи, які зацікавлені у вчиненні вказаного суспільно небезпечного діяння.

Як уже вказувалося, корислива мотивація базується на таких особистісних рисах як жадібність, марнославство, прагнення наживи за чужий рахунок тощо, які взаємодіють між собою, взаємопідсилюються, зміцнюються і надають діянню більшої суспільної небезпеки, демонструють нігілістичне ставлення особи до такої абсолютної цінності, як приватне життя, особиста або сімейна таємниця будь-якої людини, показують, що матеріальний інтерес (особисту вигоду, майнові блага) суб'єкт ставить вище, аніж моральні цінності, приватність, які є важливими і цінними благами людини. Все це свідчить про підвищену суспільну небезпеку діяння і особу злочинця. Попри це підкреслимо, що негативну соціальну оцінку мають отримувати не стільки власні корисливі спонукання суб'єкта, скільки незаконні способи їх реалізації. При цьому, мотив, як усвідомлена спонука, яка скеровує особу на вчинення злочину, обумовлює вибір конкретного протиправного варіанту поведінки, спрямованої на задоволення потреби у набутті матеріального блага, яким суб'єкт не володів до вчинення злочину (або примножити його).

Дослідження питання щодо корисливого мотиву порушення недоторканності

приватного життя, дозволяє констатувати, що механізм виникнення та реалізації корисливого мотиву при вчиненні злочину, відповідальність за який передбачена у ст. 182 КК України, складається із чотирьох етапів: усвідомлення потреби як першоджерела зародження (виникнення мотиву); усвідомлення можливості (здатності) задовольнити цю потребу шляхом посягання на предмет – конфіденційну інформацію про особу; визначення шляхів (способів) досягнення бажаного результату; реалізація – безпосереднє вчинення діянь, передбачених альтернативно у диспозиції ч. 1 ст. 182 КК України.

За умови визнання корисливого мотиву кваліфікуючою ознакою порушення недоторканності приватного життя, мету слід вважати факультативною ознакою цього злочину, оскільки реалізація цієї мети не впливає на кваліфікацію даного суспільно небезпечного діяння.

Висновки

У складі порушення недоторканності приватного життя корисливий мотив має набути статусу кваліфікуючої ознаки у складі цього злочину. Для цього необхідно внести зміни у диспозицію ч. 2 ст. 182 КК України, доповнивши її текст словосполученням «або вчинені з корисливим мотивом», що підтверджується проведенням науковим дослідженням, з якого випливає, що вказаний мотив є обтяжуючою обставиною у складі цього злочину. Це, у свою чергу, потягне більш сувору кримінальну відповідальність.

Виникнення корисливого мотиву негативно характеризує суб'єкта цього злочину, свідчить про моральну деформацію його особистості, підвищує суспільну небезпеку діяння. За таких змін конструкція складу злочину буде більшою мірою відповідати потребам правозастосовної практики, оскільки дозволить врахувати підвищений ступінь суспільної небезпеки як самого діяння, так і особи суб'єкта злочину (тобто конкретизувати суб'єктивні ознаки цього складу злочину).

У зв'язку із викладеним пропонується змінити редакцію диспозиції ч. 2 ст. 182 КК України, виклавши її таким чином:

АНОТАЦІЯ

Досліджується питання про визнання корисливого мотиву як кваліфікуючої ознаки порушення недоторканності приватного життя. Досліджується зміст поняття «корисливий мотив» і подається пропозиція внести зміни у диспозицію ч. 2 ст. 182 КК України, доповнивши текст закону словосполученням «або вчинені з корисливим мотивом».

«Стаття 182. Порушення недоторканності приватного життя».

2. Ті самі дії, вчинені повторно, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи, або вчинені з корисливого мотиву, –...».

Література

1. Волков Б.С. Мотивы преступлений. Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование / Науч. ред. Лысов М.Д. / Б.С. Волков – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1982. – 152 с.

2. Ілляшова К. В. Етимологія поняття «корисливий мотив»: окремі питання / К. В. Ілляшова // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право». – 2012. – Вип. 19. – С. 202-208.

3. Золотова, О.І. Корисливий мотив як кваліфікуюча ознака умисного вбивства / О.І. Золотова // Держава і право: Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 46. – С. 513-518. – 692 с.

SUMMARY

The question of the recognition of selfish motive as an aggravating circumstance of a violation of privacy. Explores the concept of “selfish motive” and there is a motion to modify the disposition of part 2 of article 182 of the Criminal Code of Ukraine, amending the text of the law the words “or committed for selfish motives”.

4. Головкін Б.М. Корисливі мотиви тяжких насильницьких посягань [Текст]: теоретичний аналіз та емпіричний досвід / Б. М. Головкін // Вісник прокуратури. – 2007. – №11. – С. 49-57.

5. Албул С.В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти розуміння корисливого мотиву вчинення злочинів / С.В. Албул // Південноукраїнський правничий часопис : науковий журнал. – Одеса. – 2008. – №1. – С. 23-25.

6. Бойцов А.И. Преступления против собственности // А.И. Бойцов. – СПб: Юрид. центр Пресс, 2002 г. – 755 с.

7. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» / Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. – К., 2005.

8. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 712 с.